

Hodosán Róza

Elesetten

Négy kistelepülés szociálisan rászoruló lakóiról

Előzmények

Az „*Alapellátási kötelezettségek – kistelepülési stratégiák*” című tanulmányban (Kapocs Könyvek 1. NCsSzI, 2002) azt vizsgáltuk, hogy a legkisebb települések hogyan tudják teljesíteni a szociális és gyermekjóléti alapellátási feladataikat.

Harminc 2000 fő alatti kistelepülést választottunk vizsgálatunk tárgyául.

A kutatás legfőbb megállapítása az volt, hogy valamilyen ellátást minden település biztosít lakosainak, az alapellátás pénzbeli ellátásokban igen gazdag, a települések a törvényi kötelezettségeken túl, anyagi erejükhöz mérten kötelességüknek érzik segíteni lakóik megélhetését. Azonban a személyes gondoskodás keretébe tartozó ellátások terén hiányok mutatkoznak, sőt teljes ellátatlanság is tapasztalható a kistelepülésekben. Az átmeneti ellátások a vizsgált településekről teljesen hiányoznak. Kutatásunk megerősítette azt az ismert szociológiai tényt, hogy hazánkban jelentős települési lejtő figyelhető meg. A települések gazdasági fejlettsége, közszolgáltatásokkal való ellátottsága, szociális helyzete lényeges különbségeket mutat. Minél kisebb egy település, annál inkább érvényes lehet ez a megállapítás. A szociális ellátórendszer leterheltsége éppen ezeken a kistelepüléseken a legnagyobb.

A rászorultság fogalma ugyanakkor településenként mást és mást jelent.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások nemcsak a lakosság jövedelmi viszonyainak és életkörülményeinek minőségétől függenek, hanem szoros összefüggésben vannak az önkormányzatok általános pénzügyi helyzetével. A kistelepülések többsége előregedő, a

munkaerőpiacról kiszorult, leszakadó társadalmi csoportok otthona lett. A kistelepülések életében mély nyomot hagyott a körzetesítés, a konkrét infrastrukturális hátrányok mellett őrzik ennek lelki nyomait. Bizonyos feladatok társulásban történő ellátásának sok esetben ez az akadálya. Nagy az igény a szociális és gyermekvédelmi alapellátások iránt, itt kellene a leghatékonyabb szociális munkát végezni. A települések az infrastrukturális helyzetük javításán túl erejükön felüli energiát fektetnek az oktatási, nevelési intézmények fenntartásába.

A központi jogszabályi és egyéb elvárások nagyobbak, mint amekkorák a települések lehetőségei. A központilag megfogalmazott feladatokhoz nem áll rendelkezésre elegendő forrás és szakember, különösen a legrosszabb mutatókkal rendelkező kistelepüléseken. A „mindenki mindenkit ismer” elve alapján „ellátatlanul” senki sem marad, ugyanakkor ez a szemlélet kiszolgáltatottá teszi a közösség lakóit saját ítéleteinek, a saját maga által megszabott korlátoknak.

Az alábbi tanulmány ennek a vizsgálatnak a folytatásaként született.

A kutatás célja

Kutatásunk célja a kistelepüléseken élő, többszörösen hátrányos helyzetű lakosság életkörülményeinek, és a helyi önkormányzatok által nyújtott szociális és gyermekvédelmi alapellátások működtetésének, támogatási gyakorlatának összevetése, elemzése.

A kutatás elsősorban az igénybevevők, illetve a gondoskodás keretébe nem kerülők oldaláról vizsgálja az alapellátások működését, a támogatások célzottságát, a rászorultság fogalmát, az esetleges szubjektív tényezők működését a támogatások odaítélése során.

Összesen 30 interjút készítettünk 4 kistelepülésen, 3 különböző célcsoporttal: az ellátásba bekerülőkkal, a visszautasított kérelmezőkkel, illetve azokkal a lakosokkal, akik életkörülményeiket, lehetőségeiket tekintve az alapellátások célzottjai lehetnének, mégsem kerülnek be semmilyen ellátási formába.

Minden interjú kiegészült egy részletes adatlappal a családok szocio-ökonómiai státuszáról, valamint egy aprólékos leírással a lakókörnyezetükről. Egy rövid kérdőívet kitöltettünk az önkormányzatokkal is a legfontosabb szociális mutatókról, valamint a segélyezések rendszeréről. A

település vezetőivel és szakértőivel, munkatársaival szintén készült interjú az önkormányzatban alkalmazott segélyezési alapelvekről.

Miért foglalkozunk sokat kistelepülésekkel?

A kistelepülések (tehát a kétezer főnél kisebb lélekszámú települések) aránya ma Magyarországon megközelíti a 40%-ot, és jellemzően az ország gazdaságilag kevésbé fejlett területeihez tartoznak. Az infrastrukturális elmaradottság, a nagyobb munkanélküliség (kevesebb munkalehetőség, nem megfelelő foglalkoztatási szerkezet), az elöregedő közösség (fiatalok elvándorlása), egyes szolgáltatások elérhetetlensége komoly hátrányokat jelent, és nagy társadalmi felelősséget ró az önkormányzatokra, ám gyakran a szűkös anyagi források nem teszik lehetővé a megfelelő szintű és megfelelő kiterjedtségű támogatási rendszer működtetését.

A kutatás eredményei alapján képet kaphatunk

- a kistelepülések támogatási rendszerének működéséről, gyakorlatáról
- a rászorultság értelmezési lehetőségeiről
- a zártabb, többszörösen hátrányos közösségek szolidaritási mintáiról.

A vizsgálatban szereplő négy település

A négy kistelepülést fent jelzett kutatásunk mintájából, az ország különböző gazdasági, földrajzi, társadalmi helyzetű térségéből és tájegységéről választottuk ki. Településenként néhány – hat-nyolc – család életkörülményeit vizsgáltuk. A családok mindegyike valamilyen értelemben szociálisan rászorultnak minősült.

Közép-dunántúli kistelepülés

A település a körzetközpont várostól öt kilométerre, sík területen fekszik. Ebből következően meghatározó a mezőgazdasági tevékenység végzése. Lakosainak száma 920, 18 év alatti 168 fő, 18-60 év közötti 595 fő, 60 feletti 157 fő. Az utóbbi hét évben újra növekszik a település lakosainak száma, köszönhetően a körzetközpontból kiköltözőknek, akik itt olcsóbbnak találják a megélhetést. A helyi iskoláskorú gyermekek száma 95 fő, de csak 86-an járnak a helyi iskolába, a többi gyermek a szomszédos településen tanul. A 26 óvodáskorú helyben veszi igénybe a szolgáltatást. A tévesz felszámolását követően a családi gazdaságok most kezdenek beindulni. A szomszéd szövetkezet,

valamint a közeli városi lakosok bérelnék földet. A körzetközpontban nincs munkalehetőség, leginkább alkalmi munkákat tudnak végezni a munka nélkül maradtak. Akadnak iparosok, lakatosok, de kevés a vállalkozás. A településnek teljes az infrastrukturális hálózata: van gáz, víz, szennyvízelvezetés. A munkanélküliek aránya országos átlag körüli, számuk 36 fő, regisztrált munkanélküli 32 fő, tartós munkanélküli 4 fő. A polgármester szerint a tényleges szám ennél jóval magasabb, mivel sokan alkalmi munkákból élnek. Ennek az egyik legfőbb problémának a megoldásaként az önkormányzat tervei közt szerepel ipari park, tápüzem beindítása.

Az önkormányzat (hivatalában és intézményeiben) 46 főt foglalkoztat, iskolát tart fenn német nemzetiségi oktatással, óvodát, művelődési házat, saját konyhát működtet. Kiadásainak 46%-át az oktatás, 14%-át a szociális ellátás költségei teszik ki. Nagyon sok gondot jelent az iskola fenntartása, de a legnagyobb csapásként élnék meg annak megszűnését. A település forráshiányos, ennek okát a vezető abban látja, hogy ragaszkodnak minden intézményükhöz.

Igen nagy körültekintés és takarékoság szükséges a falu infrastruktúrájának, intézményeinek működtetéséhez. Ennek jegyében alakítottak ki körjegyzőséget is. Rendszeresen pályáznak, 60-80%-ban eredményesek a pályázataik. Informatikai rendszer kiépítésére, közvilágításra, intézmény- és fűtésekszerűsítésre sikerült pályázati pénzt nyerniük.

A község társulás formájában látja el a családsegítő és a gyermekjóléti feladatokat. Jelenleg a településnek nincs gondozott családja, a gyermekjóléti szolgálat öt családból való 10 gyermeket lát el, nyolc gyermeket alapellátásban, kettőt pedig védelembe vétellel. A gondozó szakember családot látogat, hivatalos ügyeket intéz, információkat ad.

A társulás egy 46 települést összefogó forma, s a társuláson belül megtalálható az orvosi ügyelet, a belső ellenőrzés, a területfejlesztés és a szövetség is. Kezdetben 2 fő látta el a 46 községben a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatást, így egyszerre kellett mindkét feladatnak megfelelni. A családsegítő elsősorban a felnőtt- és időskorú, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, fogyatékos, munkanélküli embereket látja el. 1999-től a folyamatos létszámbővítés lehetővé tette, hogy elkülönüljön a két (családsegítő és gyermekjóléti) szolgálat.

Kilenc fő dolgozik teljes munkaidőben a társulásban, ketten gyermekjóléti feladatokat látnak el, két fő pedig családgondozó. A kezdetektől részmunkaidőben 1 fő pszichológust és 1 fő ügyvédet

alkalmaznak, akik heti rendszerességgel állnak ügyfelek rendelkezésére. 2002-től anyagi okok miatt heti 15 órától 4 órára csökkentették a pszichológus óraszámát. Eközben folyamatosan nő a szolgáltatást igénybe vevők köre.

A munkatársak feladatainak felosztásánál fontos szempont volt, hogy a települések egy útvonalon helyezkedjenek el, és a körjegyzőségek is egy körzetbe tartozzanak. Így egy gyermekjóléti családgondozó 6-7 települést lát el, de van olyan is, akire 9 település jut. Mivel csak két családsegítő családgondozó van, a 46 település két körzetre oszlik. Egy családgondozó átlagosan 30 családdal foglalkozik. Ez meghaladja a törvényben előírt számot, de a szűkös anyagi források nem engedik, hogy még egy főt alkalmazzanak.

Nehezen megoldható feladat, hogy a családgondozóknak a központtól 25-30 km-s távolságba kell kijárniuk. Egy ideig az orvosi ügyelet autóját használhatták heti 4 alkalommal szolgálati autóként, ezen kívül busszal, rendkívüli esetben saját autóval jártak ki terepre. Ma már csak autóbusszal vagy saját autóval tudnak eljutni a községekbe, amit nem szívesen tesznek.

2001-től új irodaházba költözött a szolgálat, ahol tárgyalóhelyiséget használhatnak. A települési önkormányzatok többségében nincs ügyfélfogadásra szolgáló különálló helyiség, ami megnehezíti a bizalmas ügyek kezelését. A szolgálat ügyeleti rendszerben működik.

A települések vezetői nem teljesen elégedettek a szolgálat működésével, a távolságok, a nem állandó jelenlét, a helyismeret hiánya merül fel legtöbbször problémaként. Másként azonban nem lennének képesek a törvényi kötelezettségeknek megfelelni, egyik szolgálatot sem tudnák saját erőből működtetni.

A szolgálatok munkatársai viszont úgy érzik, az önkormányzatok nincsenek igazán tisztában a feladatokkal, számukra az egy-egy társuláshoz tartozás a törvényi kötelezettség „letudását”, a feladat elvégzésének kipipálását jelenti. A szakemberek szerint a települések szeretnék önmaguk megoldani problémáikat, nem akarják idegenekkel megosztani a gondokat, ahogyan a családok sem szeretik kitergetni gondjaikat. Így viszont a távolságok miatt – ami nemcsak fizikai távolságot jelent – sok beavatkozást igénylő konfliktus marad rejtve a szolgálatok munkatársai elől.

A szolgáltatás megrendelője a kapcsolattartásról, a számonkérésről a következőket mondja:

„...Egy évben beszámoltatja őket az önkormányzat. Gyakorlatilag az itteni dolgozók, ügyintézők azok, akik felhívták a figyelmüket a problémás családokra, a segítségnyújtásra. Hogy aztán ez mit jelent? Kijönnek a családokhoz, tájékoztatják őket arról, hogy hol vehetnek pszichológust igénybe, ha szükségük van rá, milyen lehetőségek vannak a természetbeni juttatásokra, úgy mint ruha és más, ingyenesen járó juttatások. Hova lehet elmenni igénybe venni ezeket a szolgáltatásokat...” (jegyző).

A segélykérelmeket írásban, szóban és formanyomtatványon is benyújthatják a kérelmezők. Ha szóban teszik, a szociális ügyintéző segít a beadvány elkészítésében, vagy jegyzőkönyvbe foglalja a kérelmet. Az elmúlt évben összesen három, két átmeneti és egy rendszeres szociális segély iránti kérelmet utasítottak vissza, azokat is a jogosultsági feltételek hiánya miatt. A település vezetője úgy becsüli, hogy kb. 8-15 fő lenne az, aki valamilyen segélyre szorulna, mert az életkörülményei, anyagi lehetőségei olyanok, de sohasem kér. Ugyanakkor a rendszeres gyermekvédelmi támogatásokat tekintve több esetben fennállnak a jogosultsági feltételek, de a család helyzete nem indokolná a támogatást, mégis oda kell ítélni.

Bihari település

A román határhoz közeli falu az alföldi települések tipikus jellemzőivel rendelkezik: előregedő lakosság, elvándorlás már a hatvanas évektől kezdődően. A megélhetést mind a mai napig elsősorban a mezőgazdasági tevékenység biztosítja. A település a Debrecent és Szegedet összekötő főút mentén, két volt járási központ város közelében fekszik. Főleg nyugdíjasok, rokkant nyugdíjasok és különböző segélyekből élők lakják nagy számban. Állandó lakosainak száma 753 fő. Kiskorú, 18 év alatti 171 fő, 18 és 60 év közötti 397 fő, 60 év feletti 167 fő. Az aktív korúak aránya 43%. 165 fő fizet személyi jövedelemadót.

Az emberek hagyományosan főként állattenyésztéssel és növénytermesztéssel foglalkoznak. A téves megszűnése után sokan kerültek nehéz helyzetbe. Egy állattenyésztő kft. működik a faluban, sokan dolgoznak itt, vagy a 3-4 nagyobb családi gazdaságban. Az aktív korú férfi lakosok más közeli településekre vagy Budapestre járnak dolgozni. A körzetközpont gyárának bezárása után az ottani dolgozók többsége rendszeres segélyből élővé vált vagy rokkantnyugdíjas lett. Egyik szomszéd településen varroda működik, 5-6 nő talál ott munkát. A faluban van néhány kereskedelmi és vendéglátóipari vállalkozás. Az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató, intézményeiben és hivatalában összesen 21 embert foglalkoztat. A munkanélküliség aránya magas, 47 fő munkanélküli

él a faluban, ebből 35 fő regisztrált. 180 napon túl jegyzett munkanélküli 22 fő, tartósan munkanélküli 10 fő. E tekintetben látják a helyiek legreménytelenebbnek a helyzetüket.

A lakosság 52%-a általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú és középiskolai végzettséget megszerző felnőttek többsége a településen nem talál munkát, ezért leginkább Budapesten, Debrecenben és más nagyobb városokban telepedik le. Jelenleg a település 10 fő részére biztosítja a BURSA Hungarica ösztöndíjat, elsősorban azon családok részére, akik szociálisan rászorulnak.

Mindennek ellenére a 90-es évek óta központi támogatással nagyon sok infrastrukturális fejlesztés történt. A körzetesítés húsz évét itt is megsínylelték, ekkor kezdődött a lakosok elvándorlása, ehhez képest látványosak a beruházások. 100%-ban szilárd burkolatúak az utak, kerékpárút, járda, telefonhálózat épült. A lakások 50-60%-a bekapcsolódott a telefon- és a gázszolgáltatásba. Megtörtént a főút rehabilitációja, fejlesztették a villamoshálózatot, közvilágítást javítottak, energiatakarékos világítás került mindenhova, felújították az iskolát, az óvodát, az idősek klubját. A település támogatja a helyi vállalkozókat, az első öt évben nem kell fizetni iparüzési adót, kommunális adó sincs kivetve. Iskolája, óvodája, az öregek napközi otthona nem forráshiányos.

77 fő iskoláskorú, 27 fő óvodáskorú gyermek él a településen, s jár a helyi intézményekbe. Az öregek napközi otthonát 37 fő látogatja. 35 fő kap étkeztetést, 13 fő házi segítségnyújtást, s 13 fő mindkettőt.

A képviselő-testület hatáskörébe tartozik a segélykérelmek elbírálása.

„...Nagy vitát szokott okozni egy-egy segélykérelem elbírálása. Elsősorban a rendszeres gyermekvédelmi támogatások odaítélésénél. A kérelmezők között van nem egy olyan család, aki a jövedelemnyilatkozat és annak mellékleteként csatolt munkáltatói és egyéb igazolás tanúsága szerint valóban jogosult a támogatásra, ugyanakkor mindenki előtt ismert, hogy a család bevétele nem annyi, mint ami a nyilatkozatban szerepel. Nem egy esetben elmondják, maguk a kérelmezők is, piaci, postai beszélgetésekkor, hogy az a vállalkozó, aki férjét foglalkoztatja, ugyan minimálbérrel jelenti be a munkavállalót, ami a jövedelemnyilatkozatban szerepel is, de minden héten megkapja a 30-35 ezer vagy ennél is magasabb összeget a bejelentetteken felül. Mindezeket bizonyítani nem lehet, ezért nehéz helyzetben van a képviselő-testület a döntések meghozatalakor...” (jegyző).

Havonta kb. 4-5 segélykérelmet nyújtanak be, hacsak nincs valami televíziós felhívás, új információ.

„...Amikor a rádió-televízió valamit felröppent, az mindig megdobja a kérelmek szaporaságát, de utána az úgy alább hagy. Adósságkezelési kérelmet még egyszer sem támogatott a képviselő-testület. Itt elsősorban fiatal házaspárok első lakáshoz jutását dotálják 150 000 Ft vissza nem térítendő, tehát ajándék pénzzel, azért, hogy letelepednének, jönnének fiatalok ...” (jegyző).

A segélyek odaítélésénél a jegyző szerint óhatatlanul közrejátszanak szubjektív szempontok:

„...Minden szociális ügy intézésénél bizonyos mértékig szubjektivitás is van. Ez látszik a képviselő-testületi ülésen a döntések meghozatalánál: ki több igent kap, ki kevesebbet. Azt nem igazán szereti a testület se, amikor valaki aktív korú nem foglalkoztatott, tehát munkanélküliként jogosult rendszeres szociális segélyre, akkor még benne van a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban, és ugyanakkor még beadott egy átmeneti segélyt is. Ez egy kicsit sok volt egyszerre....”

Amennyiben életmódbeli problémákat tapasztalnak egy-egy család segélyezése kapcsán, igyekeznek a támogatásokat természetben eljuttatni, elsősorban a gyermekekhez.

„... a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők közül van vagy 3-4 olyan család, aki erősen alkoholizál. Ezek a családok nem készpénzben kapják meg, hanem természetben a támogatást, élelemben. Vagy ezért intéztük a teleház beindítását. Mert nyáron a gyermekintézmények két hónapig zárva voltak, és akkor a teleház szabadidős programot szervezett. Játsszóházat, kirándulást, hát besegített a családgondozó, meg az óvoda dajkái. Ez még sose volt. Először idegenkedve fogadták, de a korábbi években az volt a tapasztalat, hogy a kicsi gyerekek csellengtek, nem találták helyüket. Egyik-másiknak az anyukája elfelejtette, hogy otthon is van, és inkább a presszóba ment, a gyerekek pedig kint ültek a presszó előtt. Akkor úgy döntött a képviselő testület, hogy próbáljuk meg...”

A településen nagy gondot jelent a családsegítés és a gyermekjóléti szolgálat működtetése. A képviselő-testület döntése értelmében családgondozót foglalkoztatnak, aki mindkét funkciót betölti. Az indoklás szerint a két feladat összefügg egymással, és a családgondozó megfelelő végzettséggel rendelkezik ezek ellátására. Nagyon jó a kapcsolata az oktatási, egészségügyi intézmények

vezetőivel, a pedagógusokkal, ezért hatékony munkát tud végezni. Továbbképzéseken vesz részt, a szakszolgálattal tartja a kapcsolatot. Tisztában vannak azzal, hogy a feladat szakszerűbb, színvonalasabb ellátása érdekében többcélú kistérségi társulásban kellene részt venni, de rossz emlékként él a lakosság körében a tanácsi rendszer társközsége, ezért ezt az utat nem akarják járni. Nem bíznak a társulásban végzett feladatok hatékonyságában, a helyismeret hiánya miatt.

Dél-dunántúli község

A település a megyeközpontról mintegy 40 km-re fekszik, három dél-dunántúli város közelében. 356 lakosából 194 aktív korú, 107 fő 18 év alatti, 60 éven felüli 45 fő. A község olyan települések szomszédságában van, ahol ugyanúgy, mint itt, jellemző a nem roma lakosság elvándorlása, s a roma lakosság lélekszáma egyre meghatározóbb. A helyi iskoláskorú gyermekek száma 37 fő, óvodáskorú gyermek 16 fő. A falu iskolájába és óvodájába járnak a környező települések roma gyermekei is, így összesen 150 iskolás és 37 óvodás tanulója van a két intézménynek. A buszközlekedés jó, a vasút is könnyen megközelíthető. A falugondnoki busz a lakosok rendelkezésére áll, 50%-os térítésért.

Magas a munkanélküliség, a munkanélküliek száma 32 fő. A lakosok nagy része képzetlen, nincs szakmája. A közvetlen környéken pedig nincs lehetőség ipari munka végzésére. Kicsit távolabb van varroda, kesztyűgyár (Pécsen), de a drága bejárési költségek és az alacsony fizetések miatt oda nem mennek dolgozni a községből. Nagyjából ugyanannyit segélyben is megkapnak. A dolgozó lakosság mezőgazdaságból, főként állattartásból tartja fent magát. Az SZCSM (az ICsSzEM elődje) szociális programja keretében a családok állatokat kaptak, ami megélhetési lehetőséget jelent. Az önkormányzat tejcsarnokot tart fent, ahol gyűjtik a tejet. Szeretnék az állattartást korszerűsíteni. Sok a parlagon hagyott föld, a földművelésre meg kellene tanítani a tulajdonosokat. Négy családi gazdálkodó él a településen, állattartással foglalkoznak.

Az önkormányzat, bár szeretne, nem tud munkahelyeket teremteni. A közhasznú munkának nincs becsülete, mert keveset fizetnek érte. A falubeliek a régióban zajló nagy építkezésektől, csatornázásoktól reméltek munkalehetőséget.

A település infrastruktúrája nagyon elmaradott. Az utak állapota rendkívül rossz, baj van a közvilágítással is. A gázberuházás befejeződött, a csatornázáshoz most fogtak hozzá. Telefon szinte minden házban van.

A polgármester mindemellett fejlődő településnek tartja a falut, mert lakosai évről évre egyre jobban élnek az önkormányzati és egyéb támogatásoknak köszönhetően. Az utolsó tíz évben nyolc új lakás épült. A kistelepülési létből fakadó kulturális, gazdasági hátrányok leginkább az életminőségben, a modern korra jellemző igények kielégíthetlenségében mutatkoznak meg.

A dél-dunántúli település iskolájába a szomszédos falvakból is járnak gyerekek. Miután nincs társulási forma, gondot jelent a finanszírozás, sokszor nem fizetik a települések a kiegészítő hozzájárulást, s az állami normatíva sehol nem elég a fenntartásra. Az iskola speciális jellegű, kiemelt, Phare-program szerint működik. A roma gyerekek felzárkóztatásában a 70-es évek óta komoly sikereket könyvelhet el, diákjai országos versenyeken sorozatosan érnek el jó eredményeket.

Számos ifjúsági programot szerveznek a településen. A gyerekekkel való foglalkozás mellett a családok helyzetével, anyagi körülményeivel is sokat törődnek, ugyanakkor a település folyamatosan anyagi gondokkal küzd.

A szociális és gyermekvédelmi feladatokra, ellátásokra költött összeg az önkormányzati teljes költségvetés mintegy 28%-a. Ebből a saját erő 10 %. A településen a speciális iskolai ellátás miatt a gyermekek napközis étkeztetése az önkormányzat gondja. A 158 roma tanuló étkeztetését szinte teljes egészében az önkormányzat finanszírozza. Ez az alapítványokon keresztül, pályázati forrásokból származó kiegészítéssel együtt is nagyon megterhelő, szinte nem telik másra a szociális normatívából. A felnőtt lakosok szinte teljes jövedelemnélküliségén rendszeres szociális segéllyel és természetbeni juttatásokkal igyekszik az önkormányzat enyhíteni.

A dél-dunántúli faluban társulás formájában működik a gyermekjóléti szolgálat és a családsegítés. A település körjegyzőség keretében működtette 1998-ig a szolgálatot, majd, mivel elégedetlen volt annak munkájával, új körjegyzőséghez csatlakozott. Jelenleg azon gondolkodnak, hogy onnan is kilépnek, de egyelőre nem találnak más megoldást. Ebben a társulási szolgálatban egy szociális pedagógus és egy védőnő látja el a feladatot a szóban forgó falun kívül még négy másik településen.

Az ezért járó normatívát a székhely település kapja, a falu a kiegészítést adja hozzá, ami itt évi 300 000 Ft. Bármilyen problémák adódnak is a szolgálat munkája kapcsán, a polgármester úgy látja, önállóan nem tudná működtetni, ehhez valahonnan máshonnan kellene elvennie a pénzt – a normatíva nem elegendő. Nem elégedett a szolgálat működésével, mert nem helybéli a gondozó, s a másik négy településen is sokan szorulnak gondozásra, így kevés idő jut a problémák kezelésére. Jelenleg a családsegítő 7 családot gondoz a településen. A gyermekjóléti szolgálat 18 gyermeket gondoz, s egy védelembe vett gyermek van.

A polgármester szerint a településen a legnagyobb probléma a munkanélküliség, ami alapvetően meghatározza a lakosok életminőségét. A munkanélküliség legfőbb okát abban látja, hogy a fiatal korosztály 80 %-a olyan szakmával rendelkezik, aminek nincs piaca. A másik ok, hogy a hagyományosan mezőgazdasági területet (Ormánság) nem éri el az ipari gazdaság, ahol el lehetne helyezkedni. A településen csak a szociális és oktatási intézmények, illetve az önkormányzat, az egészségügy tud munkahelyet biztosítani. *„...Ma a legtöbb fiatal inkább behúzódik a fészkébe, és már változtatni se akar. Az az érzésem, hogy mentálisan is leépültek ezek az emberek, mert kilátástalannak látják a továbbjutást.(...) Harmincnyolcan vannak, akik rendszeres szociális segílyen vannak. Közülük 5 ember közhasznú munkát végez még november 30-ig. Házakat javítanak, bepucolnak, egymásnak segítenek. Mert így találtam jónak, hogy nincs annyi terület, hogy csak söprögessenek egyfolytában, és egyébként sincs senkinek joga megalázni az embereket, hogy egész évben árkot pucoljanak, söprögessenek egy területen, amikor életképes, egészséges szakmával is rendelkező emberek.”*

Azokban a családokban, amelyeknek semmilyen jövedelme nincs, a maximálisan kifizethető összes segíly sem elegendő a legalapvetőbb szükségletek kielégítésére. Ezeknél a családoknál halmozódnak fel a közüzemi hátralékok, aminek törlesztése és rendezése megoldhatatlan feladatnak tűnik az önkormányzat számára is. *„...Volt egy időszak, amikor a vízmű is, az áramszolgáltató is leküldte nekem, hogy kinek van tartozása, és azt úgy próbáltam a többgyermekeseknél és az idősek embereknél kompenzálni, hogy ők befizettek egy bizonyos százalékot, a többit pedig kifizette az önkormányzat. De a következő hónaptól sem fizettek, és utána sem. A DÉDÁSZ is, illetve a vízszolgáltató is egy vagy fél év után újra megkereste az önkormányzatot és küldte a számlát. De ekkor már nem fizetett a szomszéd sem, mert azt mondta, ha őneki lehet, akkor az enyémet is fizesse ki az önkormányzat. Én meg azt mondtam, hogy ennek vége, és innentől kezdve levonjuk az illetők*

belső jövedelméből amit innen kapnak, ők pedig megpróbálnak azzal gazdálkodni ami megmarad, és ahhoz hozzákeresni.”

A település vezetői tisztában vannak a lakosok életkörülményeivel, lehetőségeivel. A segélyezésen túl a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával szociális földprogram keretében nyújtanak segítséget a családoknak a megélhetéshez. Állattenyésztés céljára kapnak sertést, baromfit, kecskét, a háztáji kerthez vetőmagot. Gyógynövény-termesztési program is működött két évig, tanfolyammal egybekötve, amelynek a végén a rászorulóknak köréből tizenketten szakmunkás bizonyítványt kaptak.

Egy ilyen kistelepülésen szinte minden a nyilvánosság előtt zajlik. A polgármester és a képviselő-testület tisztában van a segélyért folyamodók bolti és kocsmai adósságaival is. „...Mert ha a boltba tartozik élelmiszerért, akkor azért vagyunk annyira tisztességesek, hogy ha nehezen él a család, akkor igyekszünk segíteni, hogy az élelmiszer ne okozzon problémát. De amikor cigarettáért és italért tartozik, a kocsmában és presszóban, az nagyon szomorúan érint, meg a testület több tagját is. Ha ön lenne most az én helyemben, mit tenné? Mert ameddig van egy egyedülálló anyuka, tisztességgel neveli a gyermekeit, iskoláztatja, igyekszik minden munkát elvállalni azért, hogy ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy itt könyörögjön segélyért. Akkor a másik családnak is hasonlóképpen kellene, ahol mondjuk még úgymond családban is vannak, és legalább az egyik fő dolgozik. Akkor az önkormányzat nem azért van, hogy ő nyugodtan igyon, mert úgyis ki fogja fizetni a tartozásokat...” (polgármester).

A település vezetői szerint ugyanakkor a faluban vannak olyan személyek, akik segélyre szorulnának, de szeméremből, önérzetből sohasem kérnek. A segélyért folyamodók 99%-át nem utasítják vissza, ha a törvényi előírásoknak megfelelnek. Akad ugyan példa elutasításra is, de az sosem végleges.

”Meg kell mondani becsületesen, hogy úgy is ment ki a határozat, hogy most nem tudja az önkormányzat teljesíteni a kérést, rendkívül rossz anyagi helyzetére tekintettel. Ezt akceptálta a megyei közigazgatási hivatal is, mert minden ilyen esetet a jegyzőkönyvben indokolni kell. Tehát ilyen is van. De hangsúlyozom, ezek átmeneti likviditási problémák, és nem azt jelenti, hogy egész évben nem kap az illető. Mert akkor általában arról is tájékoztattuk, hogy nyújtson be még egyszer, és ha van pénz, akkor kaphat...” (jegyző).

Az elmúlt évből 5 ilyen esetet említ a jegyző. A kérelmeket szóban, írásban is elő lehet terjeszteni, nem szigorúak a formai előírások. Az önkormányzat tisztviselőiből néhányan úgy vélik, akadnak olyan családok, akik rendszeresen kérnek segítyt, de nem érdemlik meg azt.

Észak-magyarországi falu

A kistelepülés az Ipoly völgyének északi részén, a legközelebbi várostól 20 km-re fekszik. Lakosainak száma 1710 fő, 18 év alatti 367 fő, 18 és 60 év közötti 908 fő, 60 év feletti 435 fő.

A falunak jó a közlekedése, rendszeresek a buszjáratok minden nagyobb város irányába.

A megélhetési lehetőségek az utóbbi időben jelentősen javultak a rendszerváltás nehéz időszakához képest, amikor a településen sok budapesti és váci cég leányvállalata megszűnt, s ez jelentős munkanélküliséget okozott. Mostanra sikerült elérni, sőt, egy kicsit meg is haladni a munkahelyek számában a recesszió előtti időszak szintjét. A településen az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató: közel nyolcvan embernek ad munkát, a közalkalmazotti és a közhasznú foglalkoztatást együtt véve. A szociális foglalkoztató, mely fővárosi fenntartású, az új szárny bővítésével hetven-nyolcvan embernek nyújt munkalehetőséget. A korábban megszűnt vasipari tevékenység is újraindult, a közeli téesz üzemében negyven, negyvenöt férfi dolgozik. Mezőgazdasági jellegű tevékenységet is többen végeznek, kisebb mezőgazdasági vállalkozások, háztáji gazdaságok keretében, bogyósgyümölcs-termesztéssel foglalkoznak. A faluban működő építőipari vállalkozás tíz-tizenkét embernek ad munkát. Némileg emelkedett a kereskedelembe foglalkoztatottak száma is. A jó közlekedési viszonyokat kihasználva mind a környező, mind a távolabbi nagyvárosokba, még Budapestre is sokan járnak dolgozni. A faluban néhány nagyobb, és harminc körüli kisebb vállalkozás működik.

Az elmúlt tíz-tizenkét évben az infrastruktúra terén lényeges változások történtek, „tíz év alatt ötven évet fejlődött a település.” A víz-, villany-, vezetékes gáz- és telefonhálózat teljesen kiépült. A csatornázás eddig csak egy kilométernyi szakaszon történt meg, az úthálózat viszont sokat fejlődött; aszfaltozással mindenütt sikerült a földutakat felszámolni.

A regisztrált munkanélküliek száma a településen 32 fő, tartós munkanélküli 2 fő. A falu polgármesterének véleménye szerint szinte minden fiatal tud dolgozni, ha akar. A kb. öt százalékos munkanélküliség elsősorban a szakképzetlen, hátrányos helyzetű réteget érinti.

A lakosság létszáma évről évre fokozatosan növekszik, ami nemcsak a természetes szaporulatnak, hanem a bevándorlásnak is köszönhető.

A település forráshiányos. A legfőbb gondot az intézmények fenntartása okozza. A normatív finanszírozás nem fedezi a kiadásokat, az önkormányzatnak plusz forrást kell biztosítania, s ezt a forráshiányos önkormányzati pályázatok benyújtásával próbálják előteremteni. Ebben az évben huszonhatmillió forint az összköltségvetési hiányuk, amivel pályázniuk kellene.

Az önkormányzati működési kiadások legnagyobb részét az oktatás és a szociális ellátás teszi ki. A polgármester szerint a szociális ágazat közel hárommillió pluszt igényel évente.

Az elmúlt években egy új szabadidőközpontot hoztak létre, tornacsarnokkal, könyvtárral, egyéb kiszolgáló helyiségekkel, ezeröttszáz négyzetméteren, mely nemcsak helyi igényeket elégít ki, hanem a téli időszakban a környékről is ide járnak a sportolni vágyók.

Az önkormányzat másik jelentős fejlesztése a Pest megyei Mentő Igazgatósággal közösen létrehozott kis mentőállomás, mely egyelőre csak napi tizennyolc órában működik. Régiós feladatként teljesült a tűzoltóság új épületszárnyának átadása, két tűzoltóautó, tizenkét tűzoltó áll szolgálatban, térségi feladatokat is ellátva.

Az önkormányzat óvodát, iskolát, művelődési házat tart fenn. Az óvodába beíratott gyermekek száma hetven, az általános iskolai tanulók létszáma száznegyvennyolc fő (a két évvel ezelőtti adathoz képest 25 fővel csökkent a helyi iskolába járó gyermekek száma). A szomszéd kistelepüléssel társulási szerződést kötöttek, melynek értelmében vállalják az ott élő felső tagozatos gyermekek (13 fő) oktatását.

A kibővült fővárosi szociális otthon mellett az önkormányzat húsz (két évvel ezelőtt huszonöt) fős idősek napközi otthonát működtet, két gondozónővel. Étkeztetésben 11 fő, házi segítségnyújtásban 6 fő, mindkettőben pedig 4 fő részesül.

A településen az elmúlt évben összesen 66 esetben nyújtottak be segélyre vonatkozó kérelmet. Ebből csak ötöt utasítottak vissza. Itt is tapasztalható, hogy az idős, nagyon szerény körülmények között élő lakosok szégyellnek segélyért fordulni az önkormányzathoz. Ezt úgy hidalják át, hogy „egységcsomagokat, nyugdíjas-csomagokat” juttatnak az idős lakosságnak nagyobb ünnepek előtt. Ezért is olyan magas a természetben juttatott segélyek aránya. A fent bemutatott három településhez viszonyítva itt jóval nagyobb a lakosságszám, mégis rendkívül alacsony a rendszeres szociális segélyre kifizetett összeg.

A segélyek iránti kérelmek benyújtása írásban történik, amit mind a polgármesteri hivatalban, mind a gondozási központban beadhatnak a rászorulóknak. A központ vezetője környezettanulmányt végez, s ezt csatolja a kérelemhez, amelyet lead a hivatalban. A jogi előkészítést követően a kérvény az arra jogosult bizottság elé kerül döntésre, s megszületik a határozat, amit minden esetben indokolnak. A hivatal munkatársa úgy ítéli meg, hogy a faluban kb. 4-5 olyan személy van, aki nem részesül alapellátásban, jóllehet erre rászorulna.

A négy kistelepülésen élő interjúalanyok jövedelmei

A közép-dunántúli településen az interjúzottak körében az egy főre eső havi jövedelem 29 300 Ft. (A településen 7 interjú készült, a fenti összeget ennek a hét családnak a havi átlagjövedelme alapján számítottuk ki.)

Valamilyen típusú jövedelem-kiegészítése minden háztartásnak van. A hagyományos parasztház körüli udvaron valamennyi zöldség saját használatra terem. Az idősebb, vagy a hagyományos paraszti kultúrában nevelkedett családok a háztáji kertet művelve a nyári hónapokra a legalapvetőbb zöldségeket, gyümölcsöt megtermelik, s ezek a családok télire is el tudnak tenni egy keveset. A roma, valamint a fiatalabb korosztály már nem minden esetben tudja kiskertjét művelni, s télire raktározni. A baromfitartás és háziállat-tenyésztés ugyanígy a tradicionális kultúra elsajátításának lehetőségétől függ.

A legkisebb jövedelemmel rendelkező család aktív korú tagjai alkalmi munkákból egészítik ki jövedelmüket, de lakhatási körülményeik, életmódjuk azt mutatja, hogy nagyon nehezen és szegényen élnek. A másik alacsony jövedelmű család életkörülményei, lakhatási viszonyai

vonatkozásában a helyiekhez viszonyítva nem tűnik különösebben szegénynek. Valószínű, az a bizonyos „lomizás” megteremti a körülményekhez képest jobb életfeltételeket.

A hét interjúalany közül háromnak a lakásában volt víz és fürdőszoba, a lakóházak átlagosak, lakói által többségében rendben tartottak. A faluban nagyjából hasonló házakban laknak az emberek. Néhány kiesőbb helyen viszont látszik, hogy szegényebbek lakják, az utak, a házak, a környezet elhanyagoltabb.

A bihari településen az egy főre jutó havi átlagjövedelem az interjúzottak körében 37 700 Ft. (Itt is hét családdal készítettünk interjút.)

Interjúalanyaink jórészt idős emberek, ezért nem meglepő, hogy iskolai végzettségük valamennyi elemi iskola, a legfiatalabb, 41 éves roma nő végzett 8 általános iskolát. Szintén korukból adódik, hogy valamilyen típusú nyugdíjellátásban részesülnek, a legfiatalabb kérdezett részmunkaidőben dolgozik a hivatalnál, gyermekei után pótlékokat, támogatásokat kap. Ennek ellenére az ő családjában a legalacsonyabb az egy főre eső jövedelem.

Három lakásban van fürdőszoba, s két helyen van bevezetve a gáz.

Mindkét gyermekes család jövedelme átlag alatti, különösen a roma családé. Kistelepüléseken úgy tűnik, a legalacsonyabb jövedelmű nyugdíjasok relatíve jobb körülmények között élnek, mint az aktív korú, munkaerőpiacról kiszorult, gyermeket nevelő családok. Szociológiai vizsgálatok is bizonyítják a sok gyermeket nevelő családok és a szegénység közti összefüggést.

A bihari településen kérdezett családok többségének van kiskertje, bár egyik interjúalanyunk már nem termel benne semmit. A gyümölcsfák terméséből előállított pálinka azonban még jelent valamennyi bevételt a családnak. Egyik idős asszony a kora miatt nem tudja művelni kertjét, a fiatal roma család pedig Budapestről települt ide, ezért krumplin kívül más haszonnövény nincs a kertjükben. Egyetlen család visz csak piacra kevéske zöldséget, a többi háztartás saját használatra termel zöldséget, gyümölcsöt, s tart valamennyi baromfit, egyéb háziállatot. A termés gyakorta még így sem elegendő, de az idős asszonyok nem tudják elnézni, ha kertjük bevetetlen. Sok fáradtságot és energiát ölnek a művelésébe, de sokszor a vetőmag árát sem tudják kitermelni. Nincs öntözés,

egy-egy aszályosabb idő elviszi a kihajtott, többször megkapált veteményüket. Életformájukhoz tartozik a baromfi nevelése, elszakadt családtagjaikat tojással, egy-egy jó falusi csirkével szokták ellátni. Maguk számára szinte sajnálják levágni a baromfit, alkalom kell hozzá, hazalátogató gyerek, rokon, vagy legalább vasárnap. Egyedülálló idős asszonyok akár egy hétig fogyasztanak egy csirkét. Eddigi életük arra tanította őket, hogy minden falatot be kell osztani, minden dolognak megvan a maga helye, s ez mind a mai napig érvényes.

A *dél-unántúli* településen interjúzottak körében (hat család) az egy főre eső jövedelem havonta 33 800 Ft.

A hat interjúzott családban három főnek van nem a társadalombiztosítási vagy az állami, önkormányzati járadékból, segélyből származó jövedelme. Interjúalanyaink közül kettő szakmunkás végzettségű, az idősebbek hat elemit, a többiek nyolc általánost végeztek.

A gyermekes családok átlagjövedelme a segélyezettek körében itt is alacsonyabb, ugyanúgy, mint a többi településen. A hat háztartásból kettőben nincs fürdőszoba, egy lakás összkomfortos, és az egyik családnak aránylag új autója is van. Kiskertje, abban termelt zöldsége minden háztartásnak van, baromfit viszont nem tart mindegyikük. Egy család termel még eladásra minimális mennyiségű zöldséget, ők főliáznak.

Az *észak-magyarországi* településen a kérdezett családok (hat család) havi átlagjövedelme alapján az egy főre eső összeg 23 600 Ft.

A négy település közül itt a legalacsonyabb a segélyezettek átlagjövedelme. Ebből nem lehet levonni általános következtetést, mivel itt inkább a természetbeni juttatások aránya magas a többi településen tapasztalathoz viszonyítva. Nagyon valószínű – s az elkészített interjúink is ezt támasztják alá –, hogy a település képviselői nem vállalják a segélyezésekből adódó mindennapos konfliktusokat, inkább többeknek adnak keveset, pl. élelmiszersomag formájában, vagy más módon.

”Azoknak az 1-2 családosoknak, akik nem kapnak gyvt-támogatást, azoknak kifizettük a napközit, mert a gyvt-t nem tartjuk nagyon igazságos dolognak. Mert az a család, ahol 2 gyereket nevelnek,

ott is vannak anyagi gondok, és szerintem ők is ugyanolyan gyerekei az államnak, mint azok, akiket támogatunk.”...

A roma kisebbség helyzetéről fenti interjúalanyunk a következőket mondta:

„Én nem mondanám rossznak, nagyon sokan dolgoznak közülük. Még a rendszerváltás idején, meg az utána való években nem volt munka, de azóta már igen. És vannak olyanok, akik itt dolgoznak a szociális otthonban.”

A következő táblázat a KSH 2004-es, a normatív élelmiszer-fogyasztásból kiinduló létminimum-adatait tartalmazza. Vizsgált településeink interjúalanyainak jövedelmei talán ezekkel az adatokkal együtt értelmezhetők leginkább.

Az elemzett településeken a megkérdezettek egy főre jutó átlagjövedelme:

A két diagram összevetéséből azt állapíthatjuk meg, hogy az interjúalanyok legmagasabb átlagjövedelmei sem érik el a KSH által számított legalacsonyabb létminimum-szintet.

A segélyek elosztásának mechanizmusáról mind a négy településen elmondható, hogy a képviselő-testületek igyekeztek helyi szociális rendeleteikben pontosítani a különböző eseteket és jogosultságokat, a törvényeknek megfelelően. Az észak-magyarországi településen pl. kifejtették, hogy „különös méltánylást érdemlő helyzetnek” azokat a rendkívüli szituációkat tekintik, amelyek a család önhibáján kívül álltak elő, vagy amelyeknek a család csak kis mértékben volt előidézője, a következményei pedig rendkívül hátrányosan érintették volna.

A helyi szociális rendeletek gyakorlatilag teljes egészében a szociális törvény szelleme és betűje szerint vannak megalkotva, a rászorultságot is ennek alapján határozzák meg.

A kérelmek elutasításának – a pénzügyi lehetőségeken túl – legtöbbször megfogalmazott okai a következők:

A kérelmező nem annyira szegény, mint ahogy magát beállítja, csak a papíron kimutatható jövedelme ilyen alacsony, valójában sokkal többet keres, nem igazán szorul rá a segélyre.

Szép háza van, autója, sokat vásárol, megvan mindene.

Mért nem megy el dolgozni, mint más, életerős fiatalember, megtehetné, ha akarna, találna munkát.

A döntést hozó képviselők szigorúan ítélik meg a kérelmezők életmódját, kevés ismeretük van szociálpolitikáról általában. Az igazságérzetüket tartják a legfontosabbnak. A segélyért folyamodókkal pozitív ellenpéldaként rendre szembeállítják azokat, akik szegények, mégsem kérnek támogatást. A törvényi előírásokat ugyanakkor elfogadják, s azok szerint cselekszenek, bár sok esetben kritikával illetik. Az alanyi jogon járó támogatások tartoznak ebbe a bírált körbe.

Sorsok, életutak

A továbbiakban az interjúalanyok maguk beszélnek élethelyzetekről, a segélyezéssel kapcsolatos lehetőségeikről, gondjaikról. A négy település interjúalanyait, az általuk elmondottakat bizonyos címszavak köré csoportosítva immár együttesen mutatjuk be.

Segélykérés

„...Ha kérnék az önkormányzattól, mert adható, de nem kapható. Ilyen alapon engem ne szégyenítsenek meg, és utána az egész falu rólam beszél. Egyszer kértem, mikor a fiúk megszülettek, kaptunk is tüzelőre 12 000 forintot. De aztán az egész falu azzal volt tele, hogy a (...) -nak mennyit adtak. Pedig 12 000 forint, szerintem az egy nem túl nagy összeg. Hallottam, hogy a városban, ahol ennyi gyerek van, meg ilyen jövedelem, ott negyedévenként jár a segély. Nem is kell kérni, állítólag mégis jár.” (Közép-dunántúli település)

„Kap valami támogatást az önkormányzattól akár havonta, akár alkalmanként?”

„Én nem kapok, drága csillagom, tavaly irattam fát, de azt mondták, hogy nem tudnak adni, mert 23 000 a minimál izé. (23 700 Ft a havi jövedelme.) Ha én azt mondom, hogy 380-al nőtt a

nyugdíjam, ők azt mondták, nőtt a nyugdíjam. Jól van nőtt, nem én kértem. De ha nekem csak 35 000 forint lenne a nyugdíjam, akkor vennék 10 mázsa fát, 19 000, vagy 18 000 forint, ami maradna, én azt úgy beosztanám, hogy én nem mennék egyszer se kérni. De most tessék elképzelni, hogy olyan egy borzasztó dolog történt: elromlott a hűtőládám. Miből csináltassam meg? 17 000 forintért csinálták volna meg. Akkor elromlott a tévém, azt is megcsináltattam. Akkor elromlott a kishűtőm, azt is... OTP-ket mi nem vettünk fel, mert nem volt mire. Nincs semmilyen hitelem drága csillagom”. (Bihari település)

A vizsgált négy településen az interjúk során a segélykérelmekkel kapcsolatban megfigyelhető attitűdök a következők voltak:

Idős, igen szegény, és szerény körülmények között élő özvegy emberek, paraszti múlttal, nem kérnek segélyt, a kérelmezés önmagában is szégyen.

A nagyon szemérmes idős lakosokat akkor ítélik támogatásra szorulónak, ha a hivatal illetékesei vagy a környezetük felhívja rájuk a figyelmet.

A kistelepülések támogatásra szoruló lakosai nincsenek tisztában a lehetséges támogatásokkal.

A fiatalabb generáció már tudatosabban használja a megismert szociálpolitikai lehetőségeket, amennyiben eljut hozzájuk valamilyen központi intézkedés híre, felkeresik az önkormányzatot.

A roma családok ismeretek nélkül is az önkormányzathoz fordulnak, amennyiben élethelyzetük rákényszeríti őket.

Idős lakosoknál rendszeres a rokoni, gyermeki támogatás, az anyagi gondjaikról a családtagokon kívül másnak nem szívesen beszélnek.

Kölcsön

„Szokott olyan lenni, Ilonka néni, hogy hó végére már elfogy a pénze?”

„Bizony szokott.”

„És akkor tetszik tudni valakitől kölcsönkérni?”

„Nem kérek senkitől, úgy osztom be, hogy én soha nem kérek senkitől.”

„És így mennyi pénz kellene még havonta, hogy elég lenne?”

„Hát legalább 50 000, akkor már nagyon meg lennék elégedve...” (Bihari település)

„Az előfordul-e, hogy a hó végére elfogy a pénzük, vagy nem elég a pénzük?”

„Nem fog el sose, nekem mindig elég, nem is kérek kölcsön. Mostanában nem kértem sose. Nem azt mondom, hogy nem volt úgy, hogy kértem, de engem mindig nagyon szerettek, mert én mindig megadom.”

„Mikor kellett legutóbb kérni, kölcsönkérni?”

„Hát vagy 2 hónapja, most tartozok 30 600 forinttal, de most, ha megkapom a pénzt novemberben, meg fogom adni. Meg a napközibe tartozok, úgy hogy máshol nem, mindenem be van, paprika be van véve, a delikát be van véve. Én nagyon sok krumplit elfogyasztottam, de már nagyon unom a krumplit. Ha hazajövünk a napköziből, akkor főzni kell, mert én éhes vagyok. Egy bögre tejjel nem elégszek meg, este jól kell, hogy lakjak. Főzök egy kis lábos paprikás krumplit, ha van tészta, teszek bele, ha nincs, akkor magába egy kis pici lével, oszt akkor az elfővi a levit, én úgy szeretem. Én mindig jól éltem, nekem nem volt hiányom sose, nekem a férjem a pénzt odaadta. Most is jól élek, 76 éves vagyok, nem vagyok én még sovány, még elég jól tartom magam, hogy meddig, nem tudom.” ... (Bihari település)

„...el szoktam menni takarítani tanárokhhoz ha megkérnek, akkor most nyáron most 2 ágyat kaptam, fotelágyat, vagy azt a tükröt, de azért 3-4 napot szoktam takarítani.”

„Olyankor nem pénzt adnak, hanem valamilyen bútort?”

„Igen.”

„És a gyerekeknek mire lenne szüksége, amit nem tud megvenni?”

„Cipőre lenne, meg téli ruházatra nagyon, szoktam írni a Vöröskeresztnek, de mindig azt írják válaszul, hogy a belvízkárosultak, meg oda ki külföldre, meg a belvizesek. Valami kifogás mindig van.” (Bihari település)

Segélyek odaítélése

„És szerinted attól függ a munka és a segély odaítélése, hogy milyen a viszony a falu vezetőivel?”

„Szerintem igen. Mert tényleg van ilyen, hogy ki szimpatikus, és ki nem. Aki kevésbé, azzal már nem igazán foglalkoznak. Akivel meg viszont jóban vannak, annak meg szinte tényleg mindent megadnak. Sok mindent beszél a falu, mert milyen egy falu, pletykás.” (Dél-dunántúli település)

„De mindig van olyan ember, aki csak befutkározik az önkormányzathoz ilyen-olyan segélyért. Nem tesz arrébb egy szalmaszálat, és várja a sült galambot, jön a villanyszámla, bemegy az önkormányzathoz, és kifizetik neki, mert olyan is volt. Kikapcsolták a vizet, visszakapcsolták neki, mert kifizette neki az önkormányzat, mert elmegy oda sírni. Most mi is most beadtunk és megkaptunk, egy nyomtatványt, ki kell tölteni és leadni. Akkor a testület eldönti. Egy kicsit visszataszító, mert ha én bemegyek, és mondom, hogy ne az az öt ember döntsön a sorsomról. Mert ha nekem problémám van, akkor miért kell öt embernek tudni? Nem elég, ha csak a polgármester, vagy a jegyző?” (Dél-dunántúli település)

”Ha adnak az a baj, ha nem adnak az a baj, semmi nem jó nekik. Meg ide tartozik négy község, és a mi falunk kicsi ahhoz, hogy körben mindenkit ellásson. Az önkormányzat hol ruhákat hozat a Vöröskereszten keresztül, hol karácsonyra ad pénzt. Ha van, akkor mindenkinek adnak. De olyan

nincs, hogy most ez is bemegy, az is bemegy és kap. Ha adnak, akkor mindenkinek adnak.”
(Dél-dunántúli település)

”...A közmunka terén valamennyi ideig szinte mindenkit alkalmaz, aki hajlandó dolgozni. Tehát sokakat alkalmaznak közcélú munkára, és akik szociálisan rászorulnak, nekik mindig segítenek.”

„Tehát, ha bemegy valaki, fog kapni támogatást?”

„Attól függ, hogy ki megy be. Nyilvánvalóan ez egy akkora falu, hogy itt nincsenek olyan dolgok, amiket ne tudnának az emberek a másiktól. Ha valaki bemegy, és tényleg rászorul, akkor kap segítséget.” (Dél-dunántúli település)

Romák

„Származott már hátrányuk abból, hogy romák, megkülönböztetik önöket?”

„Itt a faluban nem, nyíltan nem. Mert annyiból becsülnek, hogy a gyerekeim rendezettek. Én úgy nevelem őket, hogy szerény az otthonunk, de nem vagyunk retkesek. Ezek a falusiak elfogadtak minket, mert látják, hogy ők se járnak különkül, mint az én négy kicsim. Mert nálam nincs, hogy cigány, meg paraszt, már úgy mondom, hogy magyar, csak azt, hogy ember.” (Bihari település)

”Nekem panaszom nem lehet, szívem, a hivatalra, ha bemegyek a polgármester is meghallgat, no, meg a jányok is. Ismernek, és ha én megyek a faluba, nekünk nem azt mondják, hogy jaj gyün a cigány Mari. Itt senki, hanem azt mondják, csókolom, jó napot, szervusz. Úgy, hogy nincs ilyen cigány, olyan cigány. Mind olyan rendesek a faluban, a fiatalok is. Annyi sokan mondják, csókolom, ha velem van a kislány vagy a gyerek...” (Észak-magyarországi település)

Orvosi ellátás

„Volt-e olyan az elmúlt 12 hónapban, hogy orvosi ellátásra szorult volna, de nem vette igénybe?”

„Igen.”

„És az miért volt?”

„Ugye ahhoz is csak pénz kellene, meg ha elfáradtam, jobban lettem, hogy ha pihentem egy kicsit. Most is mennem kellene a kardiológiára, mert havonta, három havonta, négy havonta, félévente, de inkább sűrűbben kell mennem mindig. Most már ritkábban. Volt olyan tavaly télen, hogy bementem B-be, mondom vásárolok ezt-azt, jött a karácsony. Nem olyan nem tudom micsoda nagy vásárlás lett volna, és ahogy kijöttem a Pennyből ott nem messze van egy festéküzlet, és valami úgy elfeketedett előttem, odamentem, hogy az ablaknál megtámaszkodjak, hát ott elestem. Szabályosan kivágódtam, ezt a karomat szerencse, hogy kabát volt rajtam, odavágtam a kezemet. Pillanatnyilag volt ez, úgy hogy fel is álltam, még szégyelltem is magamat, mondom megmondják jaj de be van rúgva ez az asszony. Hát utána (...) hazajöttem, felmentem a doktor nénihez, és akkor mondta, hogy melyik gyógyszert szedjem, mert ennek a testvére volt, csak másabb, szóval nagyobb mennyiségű. Aztán bementem a kardiológiára, és ottan megvizsgáltak ultrahanggal, mindennel, és azt mondta ott az adjunktus doktor néni, hogy valószínű be kell feküdjek a kórházba...” (Bihari település)

”...De most már az orvost se lehet ingyen hívni, azt mondják. Én nem tudom, mert nem hívtam. Még hála istennek, ha beteg voltam, azért haragudtak, hogy miért nem hívok orvost. Ha eljön egy orvos vagy doktornő, mindenki ad neki. Hát kérdelem én, hogy miből?”.

„És mennyit tetszik adni egy orvosnak?”

„Én nem adok csillagom semmit. Én nem tudok adni. Meg is értette a doktornő, nagyon aranyos, megértette. Megmondtam neki, doktor néni drága én nem tudok, megmondtam neki, mennyi a nyugdíjam. A szemüveget fel is írják, de a keretet azt ki kéne fizetni. Csak ez elég drága. 7.000 lenne, de mondta az eladónő, hogy majd a jövő héten lesz leárazás, tessék bejönni, mert már ösmernek, mert már nem is egyet csináltattam. És akkor bemegyek, oszt úgy fizetem ki, és úgy 3.500-ba került. Szóval borzasztó nagy dolog ez, mert hát akárhogy számolom, akár hogy szorzom, vagy osztom, én soha nem kérek senkitől. (Bihari település)

Interjúalanyaink, főleg az idősebbek beszámolóiból kitűnt, mennyire meghatározó az életükben az orvosi ellátás, gyógyszerfogyasztás. Ugyanakkor azt is megfigyeltük, hogy idős interjúzottjaink csak

a legszükségesebb esetekben fordulnak orvoshoz, előzetes, szűrő vizsgálatokra csak akkor járnak, ha felszólítják őket.

Összefoglalás

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások tekintetében minden faluban érvényesül a kistelepülési lét valamennyi jó és rossz oldala. A falu, ahol mindenki mindenkit ismer, odafigyelnek egymásra, a gyerekekre, az öregekre, jól működő immunrendszerként termeli ki az ellenszert, hívja fel a figyelmet a rászorulókra, s hívja életre szociális intézményeit. A „rossz oldala” szinte ugyanebből ered, mivel mindenki mindenkit ismer, a döntéshozó önkormányzati tisztviselőknek nehéz elfogadtatni a differenciáló döntéseiket a kérelmezőkkel, rászorulókkal, vagy adott esetben a rá nem szorulókkal.

A településeken találkoztunk a szegénység minden típusával, a klasszikus paraszti szegénység arcaival. Ahol a szegénység a mindennapok része, ott természetesnek számít. Elviselői kulturálisan felkészültek rá, étkezésük, viselkedésük, lakókörnyezetük árulkodik erről. Megtanulták a nagyon keveset beosztani, szinte a semmiből étkezni, a kert minden négyzetméterét megművelni, baromfit és háziállatot tartani, rendben és tisztaságban élni. Ebben a kultúrában nem panaszkodnak, nem kérnek – szégyen a kérés.

Találkoztunk városból érkezett szegényekkel, akik a kisebb településekre a könnyebb megélhetés reményében húzódtak. Közülük leginkább azok tudtak alkalmazkodni, akiknek gyökerei ide vezetnek, őrzik a paraszti lét hagyományát. Akik más kulturális közegben nőttek fel, már nem tudnak állatot tartani, nem tudják a kertet művelni. Ugyanakkor komfortosabb, kényelmesebb életre vágnak, s ennek kialakítása, azaz fürdőszoba építése, a háztartási munkák megkönnyítésére szolgáló fogyasztási cikkek megszerzése fontos célként jelenik meg mindennapjaikban.

Találkoztunk a roma szegénység arcaival. Egyfelől a feltörekvő, asszimilálódni kívánó lakossággal, akik nehézségeik ellenére patika tisztaságot tartanak környezetükben, nagy hangsúlyt fektetnek gyerekeik öltözködésére, minden nap azt szeretnék mutatni, hogy ők is meg tudják teremteni ugyanazt a világot, mint ahova asszimilálódni kívánnak. Másfelől a roma szegénység ismert jelenségeivel: alacsony iskolázottság, munkanélküliség, a sok gyerek gondja. Mindez meglátszik a

környezeten is: falu széli, gondozatlan utak menti házak, műveletlen kertek, kicsi, rendben nem tartható belső terek. A falvak e lakói nem ismerik a paraszti kultúra szegénységre alapult élettechnikáit, nem tudnak kertet művelni, háziállatot tartani, a semmit beosztani.

A kistelepüléseken együtt jelenik meg a szegénységnek ez a néhány említett, s még ennél is több gondja. A települések vezetői ismerik a problémákat, de nem minden típusát tudják elfogadni. Ugyanakkor mindenhol törekszenek a szegénység enyhítésére, a törvényeknek megfelelően és a saját jóérzésük szerint próbálnak változtatni a lakosok helyzetén. Ehhez a változtatási igényhez nagyon sok minden hiányzik. Természetesen a szociális ellátórendszer önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a kistelepülési létből fakadó egzisztenciális problémákat feltárja és megszüntesse. Az általános társadalmi, gazdasági feltételek megváltoztatása nagy léptékű, több terület összefogását igénylő feladat.

Néhány általánosságban megfogalmazható, tipikus probléma:

- a szociális és gyermekvédelmi támogatások eljuttatása a valóban rászorulókhöz a javulás ellenére még mindig feszültséget teremt, főleg a kistelepüléseken, amelyek lakói ismerik egymás élethelyzeteit, lehetőségeit,
- a normatív alapon járó támogatásoknál nincs mód a valódi jövedelmek megállapítására, a rászorultság tényleges eseteinek meghatározására,
- a segélyekkel kapcsolatos társadalmi megítélés miatt a rászorultak bizonyos csoportja nem kéri, és nem is fogadja el a segítség ezen formáját,
- a szociális és gyermekvédelmi ellátások a nem létező jövedelmeket pótolják,
- a hosszú ideje munka nélkül és szegénységben élők mentálisan is leépülnek, már ők maguk sem akarnak változtatni sorsukon,
- a közhasznú munka nem tudja pótolni a munkajövedelemből fakadó bevételeket és a mentális elégedettséget,
- az elmaradt közüzemi tartozások rendezése sok esetben szélesíti azok körét, akik ennek reményében nem fizetik be a közüzemi díjakat, ill. nem egyenlítik ki tartozásaikat,
- a rászorulók bizonyos köre (elsősorban az idős, egyedülálló emberek) nem szeret segélyért folyamodni, nehéz élethelyzetét inkább rejtegeti,
- sok esetben az arra nem szorulóknak fordulnak támogatásokért, s ha kimutatható jövedelmük a törvényi feltételeknek megfelel, nincs mód a visszautasításra, ami feszültségeket teremt a szociális segélyek odaítélése terén,

- az önkormányzatok a segélyek mértékét a rendelkezésre álló forrásokhoz igazítják, nagyon gyakori, hogy jelképes, igen alacsony (2000-5000 Ft) összeget fizetnek átmeneti segélyként,
- a kistételepülések szociális és gyermekvédelmi ellátásait a körzetesítésből maradt negatív hatások miatt nehéz társulások keretében biztosítani.

Előző vizsgálatunk és mostani tanulmányunk alapján szükségesnek látjuk az állami beavatkozást az alábbi területeken:

- a települési lejtő csökkentése,
- a szakképzetlen, alacsony iskolai végzettségű emberek munkalehetőségeinek bővítése,
- az oktatásban az esélyegyenlőség növelése, a szegregáció csökkentése,
- a szociális ellátórendszer olyan átalakítása, amely hatékonyabban találja meg az arra rászorulókat,
- olyan önkormányzati, finanszírozási rendszer kialakítása, ahol nem függ a település anyagi helyzetétől az ellátandók köre.